

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»**

БУРДЕНІЮК СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

УДК 336: 368.914(477)

**НАКОПИЧУВАЛЬНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ,
ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
РУДИК Володимир Касянович,
Подільський державний аграрно-технічний
університет, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи, страхування та електронних
платіжних систем

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
МАЛЬОВАНІЙ Михайло Іванович,
Уманський національний університет
садівництва, проректор з науково-педагогічної
роботи

кандидат економічних наук
ЖМУРКО Інна Вікторівна,
Хмельницький навчально-науковий інститут
Західноукраїнського національного університету,
доцент кафедри підприємництва та спеціальних
дисциплін

Захист дисертації відбудеться «22» вересня 2021 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.02 в Національному науковому центрі "Інститут аграрної економіки" за адресою: 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, конференц-зал, 3-й поверх, к. 317.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" за адресою: 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, 2-й поверх, к. 212.

Автореферат розіслано «20» серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.Л. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування в Україні моделі соціально-орієнтованої економіки передбачає високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинену систему соціального захисту. Пенсійне забезпечення – показник благополуччя суспільства й економічної стійкості держави. Відтак особливе місце в системі соціального захисту відводять забезпеченню добробуту й гідного рівня життя громадян пенсійного віку. З огляду на зазначене, увагу зацентровано на міжнародному рівні прийняття низки нормативно-правових актів, які передбачають формування достатньо високих міжнародних стандартів рівня життя осіб пенсійного віку. Низький рівень пенсійного забезпечення українських пенсіонерів, практичне використання тільки першого рівня національної пенсійної системи із трьох змушує Уряд країни й надалі проводити реформування пенсійної сфери. Нові етапи проведення пенсійної реформи підтверджують ключову роль пенсійного страхування у формуванні національної пенсійної системи. Запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи є одним із основних завдань сучасного етапу проведення пенсійної реформи.

Тому наукові дослідження щодо можливостей використання накопичувального пенсійного страхування у формуванні сучасної національної пенсійної системи повинні бути спрямовані на забезпечення та підвищення добробуту громадян пенсійного віку, створення умов для зростання їхнього благополуччя через механізм залучення додаткових фінансових ресурсів у пенсійну сферу.

Теоретичне підґрунтя дослідження системи соціального захисту населення заклали класики економічної думки – А. Сміт, Дж. Кейнс, М. Фрідмен, Ф. Хайек. У вітчизняній науці вагомими у сфері соціального та пенсійного страхування є праці таких відомих дослідників: В. Базилевича, Н. Внукової, О. Гаманкової, В. Грушка, М. Дем'яненка, М. Клапківа, Е. Лібанової, М. Мальованого, М. Мниха, Б. Надточія, С. Осадця, С. Юрія, В. Яценка.

Питанням реформування пенсійної системи на принципах пенсійного страхування, особливостям запровадження системи накопичувального пенсійного страхування значну увагу у своїх наукових дослідженнях приділяли Н. Горюк, І. Жмурко, О. Пішуліна, О. Коваль, О. Кириленко, С. Лондар, В. Мельничук, С. Науменкова, С. Онишко, М. Ткаченко, А. Федоренко, провідні науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.

Аналіз наукових досліджень показує, що в сучасних умовах найбільш активну участь у формуванні й реформуванні національних пенсійних систем європейських країн, в тому числі й України, беруть основні міжнародні інститути, зокрема такі як ООН, МОП, ОЕСР, Світовий банк. За їхньої ініціативи розробляють основні стратегії, концепції, програми розвитку національних пенсійних систем з урахуванням глобальних ризиків, що виникають перед суспільством. МВФ разом із Світовим банком та іншими міжнародними фінансовими організаціями надають фінансову допомогу в проведенні пенсійних реформ країнам Східної Європи та Україні. Юридична база, розроблена цими міжнародними організаціями, є орієнтиром і головною підставою для здійснення практичних дій у процесі

реформування сфери пенсійного забезпечення.

Проте, незважаючи на великий обсяг наукових публікацій із окресленого напрямку дослідження та посилену увагу науковців до проблем реформування національної пенсійної системи на принципах пенсійного страхування, питання використання і розвитку накопичувального пенсійного страхування на її другому і третьому рівнях досліджено недостатньо. Упродовж останніх років ведуться наукові дискусії щодо запровадження загальнообов'язкового державного накопичувального пенсійного страхування, що формує другий рівень української пенсійної системи. Відбувається пошук оптимального механізму його практичного використання, який є новим напрямком вітчизняної наукової думки. Потребують належної уваги теоретичні надбання та практичні розробки щодо подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, яка використовує добровільні форми накопичувального пенсійного страхування.

Необхідність формування науково обґрунтованої теорії розвитку накопичувального пенсійного страхування на принципах якого буде ґрунтуватися функціонування другого та третього рівнів національної пенсійної системи, а також випрацювання перспектив його розвитку в найближчому майбутньому зумовила вибір теми дослідження, його актуальність, теоретичну й практичну значущість, мету, основні завдання, об'єкт, предмет та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету. Вона розкриває один із напрямків комплексної наукової теми «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032), у межах якої автор запропонувала пріоритетні напрямки розвитку накопичувального пенсійного страхування в контексті соціального захисту громадян, в тому числі працівників агроформувань, на найближчу перспективу.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних положень і методико-прикладних рекомендацій щодо розвитку накопичувального пенсійного страхування та визначення його ролі в реформуванні вітчизняної пенсійної системи.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких наукових завдань:

- розкрити сутність накопичувального пенсійного страхування, визначити його характерні ознаки та зв'язок з іншими економічними категоріями у сфері пенсійного забезпечення;
- визначити роль накопичувального пенсійного страхування у системі пенсійного страхування з використанням вітчизняного пенсійного законодавства;
- виявити можливості та передумови використання зарубіжного досвіду розвитку накопичувального пенсійного страхування при реформуванні пенсійної системи України;
- удосконалити методіку формування інвестиційних пенсійних портфелів накопичувальних пенсійних програм;
- визначити напрями покращення діяльності недержавних пенсійних фондів у аспекті підвищення їх надійності та можливостей використання при запровадженні

системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні;

– надати пропозиції щодо подальшого розвитку національного фондового ринку, обґрунтувати можливості використання основних фінансових інструментів при формуванні інвестиційних портфелів у накопичувальному пенсійному страхуванні;

– удосконалити інституційну структуру загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування та схарактеризувати основні інститути, що будуть використовуватись при запровадженні другого рівня вітчизняної пенсійної системи;

– сформувані основні пріоритети розвитку недержавного пенсійного забезпечення;

– запропонувати основні напрями формування надійної системи захисту пенсійних активів накопичувального пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку фінансових відносин у механізмі використання накопичувального пенсійного страхування, принципи якого покладені в основу функціонування другого й третього рівнів національної пенсійної системи.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти функціонування накопичувального пенсійного страхування в умовах реформування вітчизняної пенсійної системи.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертаційного дослідження сформувані фундаментальні положення класиків і сучасних дослідників проблем формування та розвитку накопичувального пенсійного страхування, програмні, нормативні, директивні документи органів державної влади.

Методологічною базою дослідження є загальнонаукові методи пізнання: аналізу й синтезу, індукції та дедукції, діалектичний та абстрактно-логічний. Дослідження проводилось із використанням таких методів: монографічного – при вивченні літературних джерел і дослідженні розвитку поставлених проблем; порівняльного – при зіставленні показників системи пенсійного страхування; історичного – при вивченні еволюції накопичувального пенсійного страхування; абстрактно-логічного – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків; економіко-статистичного й розрахунково-аналітичного – при аналізі фактичного стану системи недержавного пенсійного забезпечення; графічного – для наочного відображення зміни в часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України; статистичні та аналітичні матеріали Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Пенсійного фонду України; Національного банку України; довідкові та інструктивні матеріали; результати наукових розробок інших авторів; відомості, що опубліковані в науковій вітчизняній і зарубіжній економічній літературі, періодичних виданнях; результати власних досліджень та розробки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці комплексу теоретико-методологічних та практичних рекомендацій щодо розвитку

накопичувального пенсійного страхування і його використанні в реформуванні вітчизняної пенсійної системи, що передбачає застосування накопичувальних пенсійних програм.

Найбільш суттєві результати, які характеризують новизну дослідження та особистий внесок автора в розробку заходів, спрямованих на ефективне використання накопичувального пенсійного страхування на другому і третьому рівнях національної пенсійної системи, полягають в наступному:

удосконалено:

- понятійний та термінологічний апарат накопичувального пенсійного страхування, який базується на описі й визначенні пенсійного страхування і, на відміну від рекомендованих визначень, виступає складовою частиною системи пенсійного страхування та містить накопичення внесків на індивідуальних пенсійних рахунках з метою забезпечення та збільшення пенсійних виплат при досягненні пенсійного віку за рахунок таких коштів із можливістю успадкування;
- методичний підхід до визначення ефективності пенсійних систем, що, на відміну від існуючих критеріїв, дозволяє всебічно врахувати розвиток національних фондових ринків, еволюцію ринкової економіки, стан розвитку другого й третього рівнів пенсійної системи, демографічну ситуацію в країні та в підсумку зробити комплексну оцінку пенсійної системи країни;
- науково-методичний підхід до формування інвестиційних пенсійних портфелів накопичувальних пенсійних програм, який полягає у врахуванні не тільки віку учасника накопичувальної пенсійної програми, а також його толерантності до ризику та ймовірності дострокового виходу на пенсію. Його використання сприятиме громадянам у виборі найбільш оптимального варіанту й дозволить отримувати достатньо високі інвестиційні доходи від використання їхніх пенсійних активів;
- інституційну структуру загальнообов'язкового державного накопичувального пенсійного страхування, яка визначає основні фінансові інститути другого рівня, їхні функції, повноваження, відповідальність, регламентацію взаємовідносин між його основними суб'єктами, на основі чинного пенсійного законодавства, що дозволить якісно й ефективно запровадити цю складову національної пенсійної системи;

набули подальшого розвитку:

- дослідження характерних ознак накопичувального пенсійного страхування, серед яких до вже існуючих додано вибір інвестиційного портфеля учасником накопичувального пенсійного страхування, обов'язковість пенсійних виплат і можливість успадкування пенсійних активів цього виду страхування, що дозволяють глибше розкрити економічну сутність цієї економічної категорії, підкреслити ключову роль у формуванні другого й третього рівнів сучасної вітчизняної пенсійної системи;
- пропозиції щодо подальшого розвитку національного фондового ринку з метою забезпечення інвестування пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм надійними фінансовими інструментами, серед яких перевагу повинні надавати державним цінним паперам, облігаціям та акціям вітчизняних підприємств, що сприятиме його виходу на новий, більш вищий економічний

рівень і дозволить конкурувати з фондовими ринками економічно розвинутих країн;

- пріоритетні напрямки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення на перспективу, що включають запровадження індивідуальних пенсійних рахунків, оптимізацію витрат на адміністрування індивідуальних рахунків учасників третього рівня, вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів, формування ефективної системи захисту пенсійних активів добровільної накопичувальної пенсійної системи, розширення потенціалу фондового ринку для ефективного використання пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Вони можуть дати поштовх для подальшого розвитку добровільних накопичувальних пенсійних програм і сприятимуть ефективному функціонуванню третього рівня вітчизняної пенсійної системи;
- шляхи вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів, серед яких є підвищення надійності НПФ. Для оцінки надійності НПФ як соціально-економічної системи необхідно аналізувати такі параметри як наявність довіри громадян до фонду; здатність фонду до виплати грошових коштів; фінансовий стан фонду, що дасть можливість підвищити довіру населення до третього рівня вітчизняної пенсійної системи й оперативно реагувати його учасникам на можливість підвищення вартості їхніх пенсійних активів;
- науково-організаційні засади формування й функціонування надійної системи захисту пенсійних активів другого й третього рівнів національної пенсійної системи, які передбачають ключову (домінуючу) роль держави як основного гаранта захисту пенсійних накопичень громадян, застосування багатоступеневого контролю, надання гарантій щодо ефективної діяльності їхніх фінансових інститутів із метою унеможливлення втрати коштів учасниками накопичувальних пенсійних програм. Наявність такої системи буде підвищувати надійність накопичувальних пенсійних програм, сприятиме збереженню пенсійних активів від впливу ризиків, які можуть проявлятися упродовж тривалого періоду їх використання і, відповідно, дасть можливість збільшувати пенсійні доходи громадян.

Практичне значення одержаних результатів. Практична спрямованість отриманих теоретичних і методичних розробок підтверджується запровадженнями в практику роботи органів державної влади та управлінь, фінансових інститутів системи пенсійного страхування, вітчизняних навчальних закладів. Пропозиції щодо соціального захисту населення, які стосуються використання накопичувального пенсійного страхування при запровадженні другого рівня національної пенсійної системи можуть бути використані фахівцями Відділу з питань пенсійного забезпечення соціальних послуг та соціального захисту Управління соціальної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України на найближчу перспективу (довідка про впровадження № 895 – 19 – 205 від 24.09.2020 р.).

Одержані результати наукового дослідження мають теоретичну та практичну цінність, яка полягає в можливості використання теоретичних висновків, методичних розробок і практичних результатів дисертаційної роботи в діяльності органів управління Пенсійного фонду України при реалізації пенсійної реформи, та запровадженню обов'язкового накопичувального пенсійного страхування (довідка

про впровадження № 236/435 від 01.02.2021 р.).

Наукові розробки за результатами дисертаційного дослідження щодо захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм у банківських установах використовуються в практичній діяльності АТ «ПУМБ» (довідка про впровадження № 127/3811 від 20.01.2021 р.).

Результати дисертаційного дослідження було використано Кам'янець-Подільською районною державною адміністрацією при внесенні змін до Програми соціально-економічного розвитку Кам'янець-Подільського району Хмельницької області (довідка про впровадження № 2261/01-36 від 15.10.2020 р.).

Пропозиції з удосконалення системи пенсійного страхування використовуються фахівцями Управління соціального захисту у Хмельницькій області при розробці Програм заходів щодо соціального захисту населення на найближчу перспективу (довідка про впровадження № 575/04-01 від 26.01.2021 р.).

Результати дисертаційного дослідження знайшли використання в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Соціальне страхування» для підготовки магістрів за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» у Подільському державному аграрно-технічному університеті (довідка про впровадження № 71-01-502 від 13.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною, самостійно виконаною науковою працею. Наукові розробки, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержано авторкою самостійно і є її особистим здобутком. З наукових праць, виконаних спільно з іншими авторами, у дисертаційній роботі використано лише ті пропозиції та положення, що належать особисто авторці.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи доповідалися та отримали схвалення на 14 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, наукових форумах, круглих столах, зокрема на: IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти» (м. Кам'янець-Подільський, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси, облік, право: стратегічні пріоритети, в умовах глобалізації» (м. Полтава, 2019 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики» (м. Полтава, 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення» (м. Умань, 2020 р.); V Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти» (м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.); XVIII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації» (м. Острог, 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Домінанти соціально-економічного розвитку України в умовах інноваційного типу прогресу» (м. Київ, 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Забезпечення сталого розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації» (м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку

освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі» (м. Тернопіль, 2020 р.); The 7th International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (Liverpool, United Kingdom, 2020); Науково-практичному форумі «Внесок молодих вчених у соціально-економічний розвиток Західного регіону» (м. Кам'янець-Подільський, 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток фінансово-економічних відносин в суспільстві в умовах прояву фінансових ризиків» (м. Кам'янець-Подільський, 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економік та сільських територій» (м. Дубляни, 2021 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реалізації соціуму» (м. Кам'янець-Подільський, 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 20 наукових працях, із них: розділи в одній колективній монографії, 5 статей у наукових фахових виданнях України та тих, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 14 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів. Загальний обсяг публікацій становить 5,52 др. арк., із них 4,51 др. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається з анотації українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основний текст – 195 сторінок, вміщено 23 таблиці, 28 рисунків та 10 додатків. Список використаних джерел налічує 220 найменувань на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі **«Теоретико-методичні основи розвитку накопичувального пенсійного страхування»** досліджено теоретичні підходи до формування накопичувального пенсійного страхування як однієї з основних складових системи пенсійного страхування, розкрито його сутність, доповнено характерні ознаки, запропоновано функції, досліджено нормативно-правову базу функціонування накопичувального пенсійного страхування у вітчизняній пенсійній системі, охарактеризовано методичні підходи до використання цього виду страхування в національних пенсійних системах інших країн.

Систематизовано й узагальнено теоретичні положення розвитку пенсійного страхування, як виду страхування, що має широкий спектр застосування у сфері пенсійного забезпечення. Неоднозначність його трактування свідчить про те, що це поняття ще не повністю розкрито й надалі залишається предметом дослідження. Відзначено, що накопичувальне пенсійне страхування є складовою частиною системи пенсійного страхування і включає накопичення внесків на індивідуальних

пенсійних рахунках з метою забезпечення та збільшення пенсійних виплат при досягненні пенсійного віку за рахунок таких коштів з можливістю успадкування.

Доведено, що при використанні накопичувального пенсійного страхування пенсійна система з одного боку акумулює індивідуальні пенсійні внески, які з року в рік зростають в обсягах, та сприяє економічному зростанню країни, з іншого — дозволяє капіталізувати отриманий інвестиційний прибуток на індивідуальних пенсійних рахунках громадян та суттєво збільшити розміри майбутньої пенсії. Про роль і місце накопичувального пенсійного страхування в загальній системі пенсійного страхування свідчить те, що другий і третій рівні вітчизняної пенсійної системи становлять її накопичувальну складову. Визначено, що його використання на цих двох рівнях дасть змогу значно розширити фінансовий потенціал національних пенсійних систем і, відповідно, сприятиме підвищенню пенсійних доходів громадян пенсійного віку.

Проведені дослідження накопичувального пенсійного страхування дають можливість виокремити його характерні ознаки, серед яких до вже існуючих додано вибір інвестиційного портфеля учасником накопичувального пенсійного страхування, обов'язковість пенсійних виплат і можливість успадкування пенсійних активів цього виду страхування, що дозволяє глибше розкрити економічну сутність цієї економічної категорії, підкреслити ключову роль у формуванні другого й третього рівнів сучасної вітчизняної пенсійної системи.

Визначено основні функції накопичувального пенсійного страхування (рис 1). Серед багатьох функцій особливу увагу слід звернути на інвестиційну та заощадливу (акумулятивну). Інвестиційна функція дозволяє інвестувати пенсійні активи накопичувального пенсійного страхування в різноманітні інвестиційні продукти для одержання інвестиційних доходів і зміцнення фінансового потенціалу накопичувальних пенсійних програм. Крім того, масштабність використання накопичувальних пенсійних програм сприятиме залученню інвестиційних ресурсів другого та третього рівнів вітчизняної пенсійної системи в національну економіку.

Обґрунтовано необхідність розробки законодавчих документів, які б регламентували правові відносини у пенсійній сфері в умовах фінансової кризи. Особливо це стосується накопичувальних пенсійних програм і захисту пенсійних активів їх учасників. Враховуючи необхідність запровадження другого рівня, проаналізовано основні законопроекти, які стосуються вирішення цього питання. Визначено особливості запровадження системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування відповідно до умов, що склалися в суспільстві сьогодні, здійснено характеристику її основних суб'єктів і формування правових відносин між ними.

Охарактеризовано основні етапи реформування національних пенсійних систем упродовж останніх двох десятиліть. Визначено роль накопичувального пенсійного страхування у їх становленні і розвитку. На сучасному етапі подальшого реформування національних пенсійних систем пріоритетним завданням є розвиток другого і третього рівнів національних пенсійних систем.

Здійснивши аналіз методики оцінки стану національних пенсійних систем більшості країн, які базуються на критеріях адекватності, стійкості та цілісності, ми

визначили найбільш ефективні з них та встановили, що важливе місце серед них належить використанню накопичувальних пенсійних програм. Проведені дослідження дали змогу удосконалити теоретичний підхід, який передбачає долучення до вже існуючих критеріїв розвиток національних фондових ринків, еволюцію ринкової економіки, стан розвитку другого та третього рівнів пенсійної системи, демографічну ситуацію в країні та в підсумку проведення комплексної оцінки пенсійної системи країни.

Рис. 1. Функції накопичувального пенсійного страхування

Джерело: запропоновано та сформовано авторкою

У другому розділі «**Накопичувальне пенсійне страхування у пенсійній системі України**» здійснено діагностику стану та особливостей розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в нашій країні, яка базується на принципах накопичувального пенсійного страхування, обґрунтовано необхідність та можливості запровадження загальнодержавного обов'язкового накопичувального пенсійного страхування та здійснено характеристику інвестиційних портфелів накопичувальних пенсійних програм.

З'ясовано, що система недержавного пенсійного забезпечення, яка формує третій рівень сучасної вітчизняної пенсійної системи, використовує тільки добровільні страхові внески на цьому рівні і не має обов'язкового характеру. Визначено, що на сьогоднішній день добровільним накопичувальним пенсійним страхуванням охоплено незначну частину населення України (тільки 7% від працюючого населення). Це свідчить про те, що воно не користується популярністю серед населення. Основними фінансовими інститутами системи недержавного пенсійного забезпечення виступають недержавні пенсійні фонди (НПФ), страхові компанії та банківські установи. Загальний обсяг пенсійних активів недержавних пенсійних фондів за останні десять років збільшився у 3,1 рази і в 2020 році становив 3563,7 млн. грн. (табл.1). Спостерігається тенденція до збільшення обсягу пенсійних внесків і пенсійних виплат за контрактами з добровільних накопичувальних пенсійних програм.

Основними фінансовими інститутами системи недержавного пенсійного забезпечення виступають недержавні пенсійні фонди (НПФ), страхові компанії та банківські установи. Доведено, що НПФ уклали найбільше пенсійних контрактів і в них сконцентровано найбільшу кількість учасників недержавного пенсійного забезпечення та основну частку їхніх пенсійних активів. Визначено, що НПФ в Україні є дуже дорогими для учасників, оскільки кожного року на оплату послуг стягують у середньому більше, ніж 4% накопиченого пенсійного капіталу. Це набагато більше, ніж у багатьох європейських країнах і не сприяє залученню громадян до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Оцінка рівня соціального забезпечення та добробуту людей пенсійного віку у європейських країнах свідчить про те, що система пенсійного забезпечення українських пенсіонерів на сьогодні є недостатньо розвинутою й ефективною, тому самим не забезпечує їм гідного рівня життя, належних соціальних стандартів та можливостей суспільної реалізації.

Визначено, що за рейтингом якості життя та добробуту літніх людей Україна має один із найнижчих показників у Східній Європі. Доведено, що важливим системним заходом у процесі проведення сучасного етапу пенсійної реформи вважають запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, яке формує другий рівень національної пенсійної системи. Він дасть змогу диверсифікувати джерела отримання доходів при досягненні пенсійного віку, послабити в подальшому вплив демографічного чинника на стан солідарної пенсійної системи. Крім того, практичне використання обов'язкової накопичувальної пенсійної системи дозволить сформувати цілісну національну пенсійну систему, що складається з трьох рівнів, які передбачені вітчизняним пенсійним законодавством.

Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення

Показники	2010 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темпи приросту, %		
					2020 р. до 2010р.	2019р. до 2018р.	2020р. до 2019р.
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	69,7	68,8	77,1	87,8	26,0	12,1	13,9
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	569,2	855,3	874,6	883,0	55,1	2,3	1,0
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	1144,3	2 745,2	3 143,3	3 563,7	у 3,1 рази	14,5	13,4
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	925,4	2 000,5	2 160,8	2 377,9	у 2,6 рази	8,0	10,0
у тому числі:							
- від фізичних осіб	40,7	172,1	222,7	300,7	у 7,4 рази	29,4	35,0
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,3	50,0	0,0	50,0
- від юридичних осіб	884,6	1 827,7	1 937,3	2 075,5	у 2,3 рази	6,0	7,1
Пенсійні виплати, млн. грн	158,2	809,9	947,4	1 107,4	у 7,0 разів	17,0	16,9
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	47,8	81,3	83,9	87,0	82,0	3,2	3,7
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	433,0	1 767,7	2 200,0	2 635,7	у 6,1 рази	24,5	19,8
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	433,0	1 440,5	1 810,9	2 179,5	у 5,0 разів	25,7	20,4
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	64,6	327,2	389,1	456,1	у 7,1 рази	18,9	17,2
Співвідношення пенсійних виплат та пенсійних активів, %	13,8	29,5	30,1	31,1	x	x	x
Співвідношення витрат, що відшкодовуються та пенсійних активів, %	5,64	11,9	12,4	12,8	x	x	x
Співвідношення суми інвестиційного доходу та пенсійних активів, %	37,8	64,4	70,0	73,9	x	x	x

Джерело: складено та розраховано авторкою за даними підсумків системи недержавного пенсійного забезпечення, електронного джерела: <https://www.nssmc.gov.ua>

Схарактеризовано основні виклики, які стоять перед системою загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування при її запровадженні в нашій країні. Узагальнивши досвід європейських країн, ми визначили умови, при яких запровадження загальнообов'язкового накопичувального

пенсійного страхування другого рівня може бути оптимальним та ефективним.

На основі аналізу дохідності інвестицій пенсійних фондів обґрунтовано, що надзвичайно важлива роль має бути відведена формуванню й використанню інвестиційних пенсійних портфелів другого та третього рівнів національної пенсійної системи. Від їхнього стану залежить величина пенсійних виплат у накопичувальних пенсійних програмах. Визначено, що громадяни мають право вибору інвестиційного портфеля залежно від ступеня ризиків використання інвестиційних продуктів.

Проаналізовано й удосконалено науково-методичний підхід до формування інвестиційних пенсійних портфелів накопичувальних пенсійних програм, який сприятиме громадянам у виборі найбільш оптимального їх варіанту й дозволить отримувати достатньо високі інвестиційні доходи від використання їхніх пенсійних активів (рис. 2). Враховуючи наукові напрацювання у цьому питанні, процес формування інвестиційного портфеля слід починати з визначення цілей інвестування пенсійних активів: уточнити прийнятні рівні дохідності, безпечності та ліквідності, а також ступінь диверсифікованості інвестиційного портфеля. Застосування запропонованого науково-методичного підходу до формування ефективних інвестиційних портфелів НПФ дозволяє: по-перше, диференціювати підходи до інвестування пенсійних накопичень учасників залежно від їхнього ризик-профілю; по-друге, надати учасникам право вільного вибору одного чи кількох інвестиційних портфелів; по-третє, сформуванню ефективних за складом та структурою інвестиційні портфелі НПФ, що у сукупності дає змогу краще задовольнити фінансові інтереси учасників фонду.

У третьому розділі **«Пріоритети розвитку накопичувального пенсійного страхування в аспекті реформування національної пенсійної системи»** схарактеризовано інституційне забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначено основні вектори розвитку недержавного пенсійного забезпечення, обґрунтовано формування системи захисту пенсійних активів накопичувального пенсійного страхування.

Доведено, що оптимально сформована інституційна структура другого рівня повинна забезпечити життєдіяльність національної пенсійної системи в цілому. Функційне призначення інститутів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування полягає в регламентації взаємовідносин між її основними суб'єктами, на основі чинного пенсійного законодавства, застосуванні механізму сплати страхових внесків, забезпеченні обліку й зберігання пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм, ефективному інвестуванні їх на фондовому ринку. У запропонованій інституційній структурі другого рівня серед основних інститутів, які представлені на цьому рівні вітчизняної пенсійної системи, ключову роль відведено Пенсійному казначейству і його основним структурним підрозділам – Раді Пенсійного казначейства і Адміністративному офісу (рис. 3). На них покладено загальні функції щодо організації та забезпечення функціонування другого рівня.

Рис. 2. Механізм формування інвестиційного портфеля НПФ

Джерело: авторська розробка

В умовах, коли накопичувальні пенсійні програми другого рівня починають працювати, важливу роль належить таким фінансовим інститутам як авторизовані компанії з управління активами (КУА), авторизовані зберігачі, авторизовані страхові компанії, авторизовані недержавні пенсійні фонди. Вони виконують функції збереження пенсійних активів учасників другого рівня, їх ефективного використання в інвестиційних пенсійних портфелях, тісній співпраці із самими громадянами.

Державний нагляд і державне регулювання в системі загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення має здійснювати Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Рис. 3. Інституційна структура системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування

Джерело: авторська розробка

Як показали дослідження, система недержавного пенсійного забезпечення в сучасних умовах функціонування національної пенсійної системи недостатньо розвинута, не має значного впливу на збільшення пенсійних доходів українських пенсіонерів і не користується довірою у населення.

Сформовано основні пріоритети розвитку третього рівня пенсійної системи на перспективу, які передбачають запровадження індивідуальних пенсійних рахунків, оптимізацію витрат на адміністрування індивідуальних рахунків учасників третього рівня, вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів, формування ефективної системи захисту пенсійних активів добровільної накопичувальної пенсійної системи, розширення потенціалу фондового ринку для ефективного використання пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Вони можуть дати поштовх подальшому розвитку добровільних накопичувальних пенсійних програм і сприятимуть ефективному функціонуванню третього рівня вітчизняної пенсійної системи.

Доведено, що створення надійної системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм сприятиме їх збереженню від впливу ризиків, які можуть проявлятися упродовж тривалого періоду їх використання. Наявність такої системи буде підвищувати довіру населення до накопичувальних пенсійних програм і, відповідно, сприятиме збільшенню пенсійних доходів громадян. Визначено концептуальні засади формування і функціонування надійної системи захисту пенсійних активів другого та третього рівнів національної пенсійної системи.

Сформовано модель системи захисту пенсійних активів накопичувального пенсійного страхування (рис. 4). Серед комплексу заходів щодо формування системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм запропоновано алгоритм, за яким першочерговими повинні стати: активізація перетворень в інституційній і нормативно-правовій базі функціонування другого рівня, а також розвитку фондового ринку країни; визначення інструментів та напрямів інвестування пенсійних активів; організація багатоступеневою контролю в системі накопичувального пенсійного страхування із залученням широкого кола суб'єктів другого рівня; проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо підвищення довіри у громадян до накопичувальних пенсійних програм; забезпечення реалізації права громадян на обсяг пенсійних виплат, що відповідає сумі накопичених внесків та інвестиційного доходу від їх інвестування; надання оперативної інформації населенню про динаміку зміни вартості пенсійних активів другого та третього рівнів національної пенсійної системи.

Формування надійної системи захисту пенсійних активів другого та третього рівнів вітчизняної пенсійної системи сприятиме підвищенню довіри громадян до накопичувальних пенсійних програм, стимулюватиме їх до використання оптимальних інвестиційних портфелів, дасть можливість отримувати оперативну інформацію про вартість їхніх пенсійних активів і реагувати на її зміну. Її функціонування дозволить захистити фінансові ресурси накопичувального пенсійного страхування від прояву різноманітних фінансових ризиків і дасть можливість збільшувати пенсійні доходи громадян пенсійного віку.

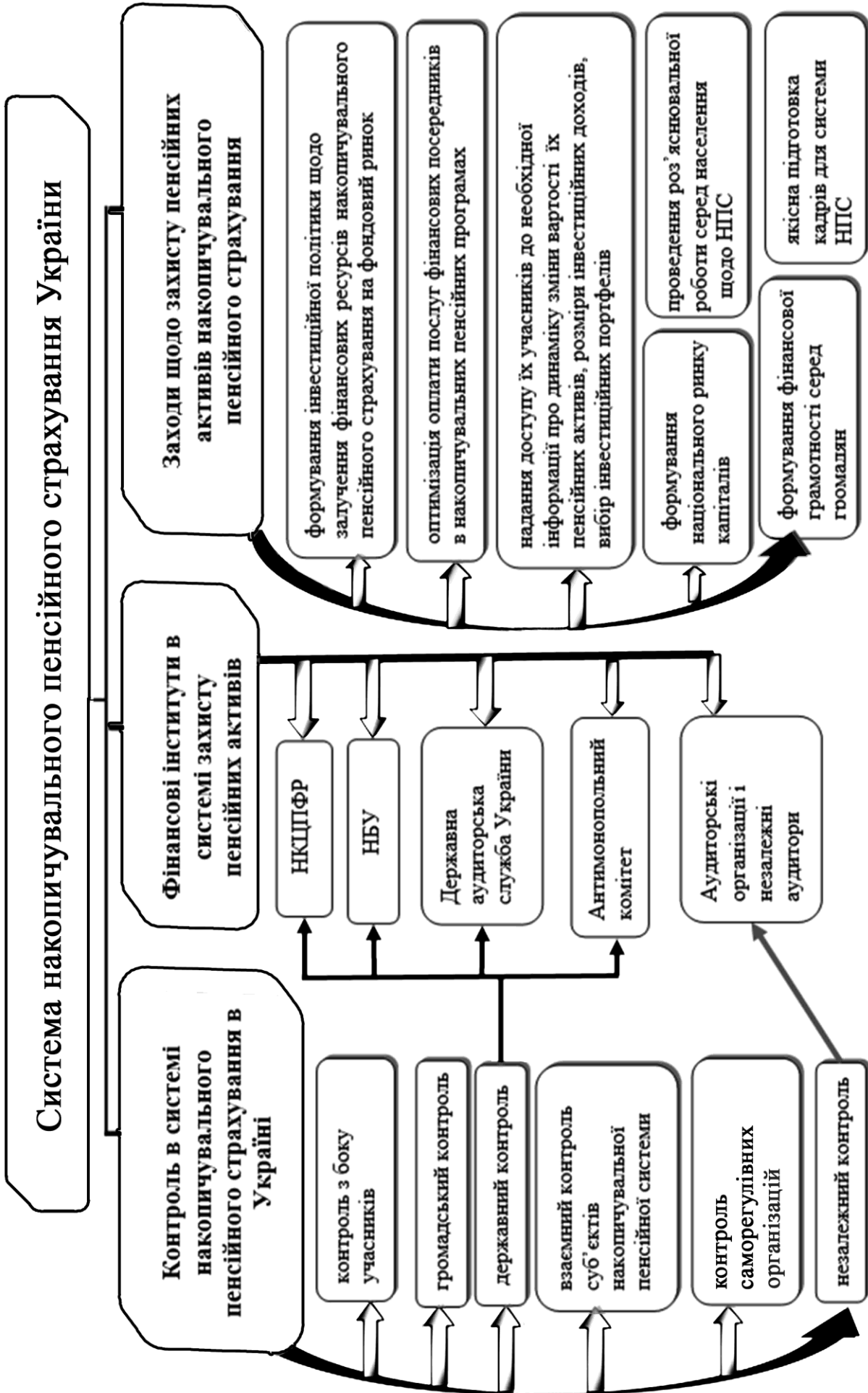

Рис. 4. Модель системи захисту пенсійних активів накопичувального пенсійного страхування
 Джерело: авторська розробка

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення проблем теорії та практики формування й розвитку накопичувального пенсійного страхування, на принципах якого базується функціонування другого та третього рівнів вітчизняної пенсійної системи. Одержані результати досліджень дали змогу сформулювати висновки, які забезпечують вирішення завдань дисертації відповідно до поставленої мети.

1. Визначено, що накопичувальне пенсійне страхування є важливою складовою системи пенсійного страхування і відіграє ключову роль у функціонуванні другого та третього рівнів вітчизняної пенсійної системи. Використання принципів накопичувального пенсійного страхування на цих двох рівнях вказує на те, що розробники багаторівневих пенсійних моделей вважають, що цей вид страхування дасть змогу значно розширити фінансовий потенціал національних пенсійних систем і, відповідно, сприятиме підвищенню пенсійних доходів громадян пенсійного віку. У процесі дослідження його економічної сутності доведено, що при використанні накопичувального пенсійного страхування пенсійна система з одного боку акумулює індивідуальні пенсійні внески, які з року в рік зростають в обсягах, та сприяє економічному зростанню країни, з іншого — дозволяє капіталізувати отриманий інвестиційний прибуток на індивідуальних пенсійних рахунках громадян та суттєво збільшити розміри майбутньої пенсії.

2. За результатами аналізу вітчизняного пенсійного законодавства доведено, що практичне застосування принципів накопичувального пенсійного страхування на другому та третьому рівнях вітчизняної пенсійної системи регламентують основні законодавчі документи пенсійної сфери. Досліджено динаміку змін у вітчизняному пенсійному законодавстві щодо умов і особливостей запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, проведено оцінку розвитку правового регулювання системи недержавного пенсійного забезпечення. Сформовано особливості запровадження системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування відповідно до умов, що склалися в суспільстві сьогодні, здійснено характеристику її основних суб'єктів і формування правових відносин між ними, що сприятиме удосконаленню нормативно-правової бази в аспекті використання накопичувального пенсійного страхування.

3. Доведено, що серед важливих особливостей проведення пенсійних реформ у європейських країнах є використання накопичувальних пенсійних програм, які базуються на принципах пенсійного страхування. Враховуючи те, що розподільчі пенсійні програми вже не в змозі повною мірою фінансувати пенсійне забезпечення громадян пенсійного віку, уряди цих країн здійснюють пошук додаткових джерел фінансування пенсіонерів. Виявлено, що розвиток третього рівня пенсійних систем більшості європейських країн сприяв зменшенню фінансового навантаження на державні фінансові інститути у сфері пенсійного забезпечення. Обґрунтовано, що оцінка стану національних пенсійних систем більшості країн визначається за критеріями адекватності, стійкості та цілісності. Саме вони лежать в основі сучасної методології визначення найбільш ефективних пенсійних систем світу. Важливе місце в ній відводять використанню

накопичувальних пенсійних програм і визначенню їхнього впливу на зростання пенсійних доходів громадян.

4. Встановлено, що система недержавного пенсійного забезпечення, яка формує третій рівень національної пенсійної системи, базується на принципах накопичувального пенсійного страхування. Вона використовує тільки добровільні накопичувальні пенсійні програми, якими охоплено незначну частину населення України (приблизно біля 7% від працюючого населення). Дослідження показують, що основними фінансовими інститутами системи недержавного пенсійного забезпечення виступають недержавні пенсійні фонди (НПФ), страхові компанії та банківські установи. Визначено, що НПФ уклали найбільше пенсійних контрактів і в них сконцентровано найбільшу кількість учасників недержавного пенсійного забезпечення і основну частку їхніх пенсійних активів. Аналіз їхньої діяльності свідчить про те, що НПФ в Україні є дуже дорогими для учасників, оскільки кожного року стягують на оплату послуг у середньому більш ніж 4% накопиченого пенсійного капіталу. Це значно знижує їхні можливості щодо залучення великої кількості громадян.

5. Доведено, що важливим системним заходом у процесі проведення сучасного етапу пенсійної реформи вважається запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, яке формує другий рівень національної пенсійної системи. Досліджено, що особливістю пенсійної системи 2-го рівня є вразливість до невизначеності на фінансових ринках та ринку праці. На розміри майбутніх пенсійних виплат у накопичувальних пенсійних програмах значний вплив мають актуарний та інвестиційний ризики. Актуарні ризики впливають на зменшення розміру виплат внаслідок ризиків інфляції та збільшення тривалості життя, а інвестиційні – на дохідність пенсійних активів, яка може виявитися недостатньою для здійснення очікуваних виплат. Тому їх необхідно враховувати і по можливості управляти ними в системі накопичувального пенсійного страхування.

6. Виявлено, що дохідність інвестицій пенсійних фондів у періоди накопичення виступає одним із головних чинників, що впливає на величину пенсійних виплат у накопичувальних пенсійних програмах. У зв'язку з цим надзвичайно важливу роль має виконувати формування та використання інвестиційних пенсійних портфельів другого та третього рівнів національної пенсійної системи. Визначено, що громадяни мають право вибору інвестиційного портфеля залежно від ступеня ризиків використання інвестиційних продуктів. Запропоновано науково-методичний підхід до формування ефективних інвестиційних пенсійних портфельів накопичувальних пенсійних програм, який сприятиме громадянам у виборі найбільш оптимального їх варіанту і дозволить отримувати достатньо високі інвестиційні доходи від використання їхніх пенсійних активів.

7. При запровадженні загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування важливе значення має формування та забезпечення діяльності основних фінансових інститутів, які будуть забезпечувати функціонування другого рівня. Визначено, що оптимально сформована інституційна структура другого рівня повинна забезпечити життєдіяльність національної пенсійної системи в цілому. Враховуючи сучасні реалії й особливості розвитку національної економіки,

запропоновано оцінку нових законопроектів, які формують правове поле для запровадження другого рівня. Відзначено зміни в них щодо суб'єктів системи накопичувального пенсійного страхування, проведено порівняння із фінансовими інститутами чинного пенсійного законодавства. Запропоновано інституційну структуру другого рівня, що свідчить про підтримку авторкою одного із законопроектів про запровадження системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Серед основних інститутів, які представлені на цьому рівні вітчизняної пенсійної системи, ключову роль відводять Пенсійному казначейству

8. Оцінка сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення показала, що третій рівень на сьогоднішній день не достатньо розвинутий, не має значного впливу на збільшення пенсійних доходів українських пенсіонерів і не користується довірою у населення. Відзначено основні виклики й чинники, що заважають розвиткові системи добровільних пенсійних накопичень у нашій країні. Визначено основні пріоритети подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення на перспективу, серед яких у сфері пенсійного забезпечення у короткостроковій перспективі з боку державних фінансових інститутів доцільно було б розглянути можливість запровадження неоподатковуваних, добровільних автоматичних індивідуальних ощадних пенсійних рахунків у банках. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку НПФ, підвищення їхньої надійності. Для оцінювання надійності НПФ як соціально-економічної системи здійснено аналіз таких параметрів як наявність довіри громадян до фонду; здатність фонду до виплати грошових коштів; фінансовий стан фонду. Кожен із цих параметрів має формувати свою систему показників.

9. Обґрунтовано, що створення надійної системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм сприятиме їхньому збереженню від впливу ризиків, які можуть проявлятися упродовж тривалого періоду їх зберігання та використання. Наявність такої системи буде підвищувати довіру населення до накопичувальних пенсійних програм і, відповідно, сприятиме збільшенню пенсійних доходів громадян. Визначено науково-організаційні засади формування та функціонування надійної системи захисту пенсійних активів другого та третього рівнів національної пенсійної системи. Серед комплексу заходів щодо формування системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм визначено, що першочерговими повинні стати: активізація перетворень в інституційній і нормативно-правовій базі функціонування другого рівня, а також фондового ринку країни; визначення інструментів та напрямів інвестування пенсійних активів; організація багатоступеневою контролю у системі накопичувального пенсійного страхування із залученням широкого кола суб'єктів другого рівня; проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо підвищення довіри у громадян до накопичувальних пенсійних програм; забезпечення реалізації права громадян на обсяг пенсійних виплат, що відповідає сумі накопичених внесків та інвестиційного доходу від їх інвестування; надання оперативної інформації населенню про динаміку зміни вартості пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Rudyk V., Burdeniuk S., Peculiarities of pension assets management of the accumulative pension insurance system in the conditions of pension reform. *New trends in economic systems management in the context of modern global challenges: collective monograph* / scientific edited by M. Bespartochnyi, VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», 2020. Vol.2. P. 203-210. (0,64 друк. арк.; особистий внесок – *the peculiarities of investing pension assets in the formaion of thet investment portfolio of accumulative pension programs of the private pension system are determined*, 0,32 друк.арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, які включені до міжнародних науково метричних баз даних:

2. Рудик В. К., Бурденюк С. В. Інституціональне забезпечення функціонування системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. *Бізнес Інформ*. 2020. №1. С. 304-309. [наукове фахове видання з економіки, журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Google Scholar, Cite Factor, Research Bible, Index Copernicus]. (0,48 друк. арк.; особистий внесок – *представлено інституційну структуру загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування в національній пенсійній системі України*, 0,24 друк. арк.).

3. Рудик В. К., Бурденюк С. В. Особливості розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі проведення пенсійної реформи. *Облік і фінанси. Accounting and Finance*. 2020. №1(87). С.123-128. (0,48 друк. арк.; особистий внесок – *запропоновано пріоритетні напрямки розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні*, 0,24 дру . арк.).

4. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 5-6. С.142-147 (0,56 друк. арк.).

5. Бурденюк С. В. Юридичні передумови запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. *Економічний аналіз*. 2020. № 2. том 30. С. 63-71 (0,75 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Burdenyuk Svetlana The influence of accumulative pension programs on the efficiency of the functioning of national pensionSystems of the eastern european countries and Ukraine. *Green, Blue&Digital Economy Journal*. 2021. Vol. 2. № 1. Рига, Латвія С. 24-30 (0,5 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Рудик В. К., Бурденюк С. В. Необхідність запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні в умовах демографічної

кризи. *Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 20 квітня 2019 р.). Полтава: Полтавська державна аграрна академія, 2019. С. 43-45. (0,12 друк. арк.; особистий внесок – визначено вплив демографічного фактору на необхідність запровадження другого рівня вітчизняної пенсійної системи, 0,06 друк. арк.).

8. **Бурденюк С. В.** Соціальний аспект необхідності запровадження системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики*: збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Полтава, 31 жовтня 2019 р.). Полтава: Полтавська державна аграрна академія, 2019. С. 39-42 (0,14 друк. арк.).

9. **Бурденюк С. В.** Особливості управління пенсійними активами населення в системі накопичувального пенсійного страхування. *Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти*: матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти до 100 річчя із часу заснування Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський, 21 травня 2019 р.). Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2019. С. 56-59 (0,20 друк. арк.).

10. **Бурденюк С. В.** Історія становлення та еволюція розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації*: збірник наукових праць за матеріалами XVIII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції молодих учених та студентів, 19 березня 2020 р., м. Острог / ред. кол.: Л. В. Козак, Т. І. Галецька та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. С. 7-9 (0,20 друк. арк.).

11. Рудик В. К., **Бурденюк С. В.** Основні виклики системи недержавного пенсійного забезпечення на сучасному етапі проведення пенсійної реформи. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom, 2020. P. 797-801. URL: <http://sci-conf.com.ua>. (0,18 друк. арк.; особистий внесок: проведено оцінку сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення, визначено основні чинники, що вплинули на неї, 0,09 друк. арк.).

12. Рудик В. К., **Бурденюк С. В.** Основні виклики стабільності національної пенсійної системи на сучасному етапі розвитку суспільства. *Домінанти соціально-економічного розвитку України в умовах інноваційного типу прогресу*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, присвяченої 90-річчю Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, 26 березня 2020 р. / упор. ОВ Ольшанська. Київ: КНУТД, 2020. С. 270-273. (0,12 друк. арк.; особистий внесок – проаналізовано демографічні показники України та дефіцит ПФУ, 0,06 друк. арк.).

13. **Бурденюк С. В.** Огляд світового досвіду впровадження накопичувального пенсійного страхування. *Актуальні проблеми управління та адміністрування*:

теоретичні і практичні аспекти: матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти. (м. Кам'янець-Подільський, 6 травня 2020 р.). Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2020. С. 87-90 (0,12 друк. арк.).

14. **Бурденюк С. В.** Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення. *Забезпечення сталого розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти (м. Кам'янець-Подільський, 20 травня 2020 р.). Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2020. С. 43-47 (0,21 друк. арк.).

15. **Бурденюк С. В.** Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів. *Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення*: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Умань, 2-3 червня 2020 р.). Умань: Уманський НУС, 2020. С. 80-83 (0,12 друк. арк.).

16. **Бурденюк С. В.** Роль системи накопичувального пенсійного страхування у формуванні сучасної пенсійної моделі України. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 23 жовтня 2020 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2020. С. 124-125 (0,08 друк. арк.).

17. **Бурденюк С. В.** Накопичувальне пенсійне забезпечення – важливий пріоритет у реформуванні національної пенсійної системи України. *Внесок молодих вчених у соціально-економічний розвиток Західного регіону*: матеріали науково-практичного форуму (м. Кам'янець-Подільський, 25 лютого 2021р.). Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2021. С.17-19 (0,12 друк. арк.).

18. **Бурденюк С. В.** Досвід функціонування європейських пенсійних систем – орієнтир для соціальної політики України. *Розвиток фінансово-економічних відносин в суспільстві в умовах прояву фінансових ризиків*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Кам'янець-Подільський, 19 березня 2021 р.). Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2021. С. 18-21 (0,17 друк. арк.).

19. **Бурденюк С. В.** Формування надійної системи захисту пенсійного забезпечення. *Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економік та сільських територій*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Дубляни, 20 травня 2021 р.). Дубляни: ЛНАУ, 2021. С. 42-44 (0,12 друк. арк.).

20. **Бурденюк С. В.** Контроль у системі накопичувального пенсійного забезпечення. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реалізації соціуму*: збірник тез V Міжнародної науково – практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 19 березня 2021 р.). Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2021. С. 33-37 (0,18 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Бурденюк С.В. Накопичувальне пенсійне страхування, перспективи його розвитку в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретичних і методичних положень та виробленню практичних рекомендацій щодо розвитку накопичувального пенсійного страхування. Узагальнено наукові підходи до визначення накопичувального пенсійного страхування, його сутності, запропоновано функції, доповнено характерні ознаки, визначено місце та роль у системі пенсійного страхування. Досліджено нормативно-правову базу функціонування накопичувального пенсійного страхування у національній пенсійній системі України. Здійснено характеристику методичних підходів до використання цього виду страхування в національних пенсійних системах інших країн. Здійснено оцінку стану системи недержавного пенсійного забезпечення, яка функціонує на принципах накопичувального пенсійного страхування. Наголошено на необхідності запровадження загальнодержавного обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, що дасть можливість практичного застосування другого рівня національної пенсійної системи. Проведено характеристику і розроблено методичні підходи щодо формування інвестиційних пенсійних портфелів.

Запропоновано інституційну структуру функціонування системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, здійснено характеристику основних фінансових інститутів, що функціонуватимуть на другому рівні вітчизняної пенсійної системи. Розроблено основні напрямки розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Сформовано модель системи захисту пенсійних активів накопичувального пенсійного страхування.

Ключові слова: накопичувальне пенсійне страхування, недержавне пенсійне забезпечення, система загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування, інвестиційні пенсійні портфелі, накопичувальні пенсійні програми, пенсійні активи, система пенсійного страхування.

АННОТАЦИЯ

Бурденюк С.В. Накопительное пенсионное страхование, перспективы его развития в Украине. – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08. – деньги, финансы и кредит. – Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», НААН Украины, Киев, 2021.

В работе обобщены научные подходы к определению накопительного пенсионного страхования как вида страхования, что имеет широкий спектр применения в сфере пенсионного обеспечения, раскрыто его сущность, функции, характерные признаки. Отмечено, что накопительное пенсионное страхование является составной частью системы пенсионного страхования и включает накопления взносов на индивидуальных пенсионных счетах с целью обеспечения и увеличение пенсионных выплат при достижении пенсионного возраста за счет таких

средств с возможностью наследования.

Определены и систематизированы характерные признаки накопительного пенсионного страхования, среди которых к уже существующим включено выбор инвестиционного портфеля участником накопительного пенсионного страхования, обязательность пенсионных выплат и возможность наследования пенсионных активов этого вида страхования.

Оценка состояния национальных пенсионных систем большинства стран базируется на критериях адекватности, устойчивости и целостности. С ее помощью определены наиболее эффективные из них и установлено, что важное место в них отводится использованию накопительных пенсионных программ.

Проведенные исследования позволили усовершенствовать методический подход к определению эффективности пенсионных систем, предусматривающий в уже существующие критерии включать уровень развития национальных фондовых рынков, учета особенностей развития национальных экономик, состояние развития второго и третьего уровней национальных пенсионных систем, оценку демографической ситуации в стране, а также более комплексно оценивать уровень пенсионных систем стран.

Анализ системы негосударственного пенсионного обеспечения, которая формирует третий уровень национальной пенсионной системы показал, что добровольным накопительным пенсионным страхованием охвачена незначительная часть населения Украины (только 7% от работающего населения). Это свидетельствует о том, что оно не пользуется популярностью среди населения. Основными финансовыми институтами системы негосударственного пенсионного обеспечения выступают негосударственные пенсионные фонды (НПФ), страховые компании и банковские учреждения. Доказано, что НПФ заключили больше пенсионных контрактов и в них сконцентрировано наибольшее количество участников негосударственного пенсионного обеспечения и основная доля их пенсионных активов. Определено, что НПФ в Украине являются очень дорогими для участников, поскольку ежегодно взимают на оплату услуг в среднем более 4% накопленного пенсионного капитала. Это больше, чем во многих европейских странах и не способствует привлечению граждан к системе негосударственного пенсионного обеспечения.

Проведенные исследования анализа доходности инвестиций пенсионных фондов показали, что чрезвычайно важная роль должна отводиться формированию и использованию инвестиционных пенсионных портфелей второго и третьего уровней национальной пенсионной системы. Определено, что граждане имеют право выбора инвестиционного портфеля в зависимости от степени рисков использования инвестиционных продуктов.

Проанализирован и усовершенствован научно-методический подход к формированию инвестиционных пенсионных портфелей накопительных пенсионных программ, который будет способствовать гражданам в выборе наиболее оптимального их варианта и позволит получать достаточно высокие инвестиционные доходы от использования их пенсионных активов.

Применение предложенного научно-методического подхода к формированию эффективных инвестиционных портфелей НПФ позволяет: во-первых, дифференцировать подходы к инвестированию пенсионных накоплений участников в зависимости от их риск-профиля; во-вторых, предоставить участникам право свободного выбора одного или нескольких инвестиционных портфелей; в-третьих, сформировать эффективные по составу и структуре инвестиционные портфели НПФ, которые в совокупности позволят лучше удовлетворить финансовые интересы участников фонда.

Предложенная институциональная структура второго уровня среди основных институтов, которые представлены на этом уровне отечественной пенсионной системы, ключевую роль отводит Пенсионному казначейству и его основным структурным подразделениям – Совету Пенсионного казначейства и Административном офисе. На них возложены общие функции по организации и обеспечению функционирования второго уровня. Доказано, что оптимально сформирована институциональная структура второго уровня должна обеспечить жизнедеятельность национальной пенсионной системы в целом.

Исследование системы негосударственного пенсионного обеспечения позволило определить основные векторы дальнейшего развития третьего уровня национальной пенсионной системы на перспективу. Они включают: введение индивидуальных пенсионных счетов, оптимизацию расходов на администрирование индивидуальных счетов участников третьего уровня, совершенствование деятельности негосударственных пенсионных фондов, формирование эффективной системы защиты пенсионных активов добровольного накопительной пенсионной системы, расширение потенциала фондового рынка для эффективного использования пенсионных активов накопительных пенсионных программ.

Предложенная модель системы защиты пенсионных активов накопительного пенсионного страхования, среди комплекса мероприятий определяет первоочередные: активизация преобразований в институциональной и нормативно - правовой базе функционирования второго уровня, а также фондового рынка страны; определение инструментов и направлений инвестирования пенсионных активов; организация многоступенчатого контроля в системе накопительного пенсионного страхования с привлечением широкого круга субъектов второго уровня; проведение разъяснительной работы среди населения по повышению доверия у граждан к накопительным пенсионным программам; обеспечение реализации права граждан на объем пенсионных выплат, что соответствует сумме накопленных взносов и инвестиционного дохода от их инвестирования; предоставление оперативной информации населению о динамике изменения стоимости пенсионных активов второго и третьего уровней национальной пенсионной системы.

Ключевые слова: накопительное пенсионное страхование, негосударственное пенсионное обеспечение, система общеобязательного накопительного пенсионного страхования, инвестиционные пенсионные портфели, накопительные пенсионные программы, пенсионные активы, система пенсионного страхования.

ABSTRACT

Burdeniuk S. V. Accumulative pension insurance, prospects for its development in Ukraine. – Research project published as a manuscript.

The Thesis for the Degree of Candidate of Economic Sciences (PhD), Specialty 08.00.08. – Money, Finance and Credit. – National Research Center "Institute of Agrarian Economics" of the NAAS of Ukraine, Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to the deepening of theoretical and methodological provisions and practical recommendations for the development of funded pension insurance. Scientific approaches to the definition of accumulative pension insurance and its essence are generalized, the functions, characteristic features are considered and specified, the place and role in the pension insurance system are determined. The legal framework of functioning of accumulative pension insurance in the national pension system of Ukraine is investigated. The methodical approaches to the use of this type of insurance in the national pension systems of other countries are characterized. An assessment of the state of the private pension system, which operates on the principles of funded pension insurance, is made. The necessity of introducing national mandatory funded pension insurance, which will enable the practical application of the second level of the national pension system is emphasized. The characteristic and methodical approaches concerning formation of investment pension portfolios are carried out and developed.

The institutional structure of functioning of the system of obligatory accumulative pension insurance is proposed, the characteristic of the basic financial institutions which will function at the second level of the national pension system is given. The main directions of development of non-state pension provision have been developed. A model system for the protection of pension assets of accumulative pension insurance has been formed.

Key words: accumulative pension insurance, private pension provision, system of obligatory accumulative pension insurance, investment pension portfolios, accumulative pension programs, pension assets, pension insurance system.

Підписано до друку 17.08.2021. Формат 60x90/16
Друк цифровий. Гарнітура Times. Папір офсетний
Наклад 100 прим. Ум.друк. арк. 0,9. Зам. № 21-81

Друк ПП Зволейко Д.Г.

Вул. Кн. Коріатовичів 9б, м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, 32300. тел.: (03849) 3-06-20

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи від 31. 08. 2005. ДК № 2276.